УДК 37.012:373.3.091.21

Марина Прокоф'єва

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ПІДХОДУ В НАВЧАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Потреби інтеграції України до європейського та світового освітнього простору зумовлюють необхідність розв'язання ряду складних проблем щодо концептуального переосмислення та модернізації професійно-педагогічної підготовки вчителя і сфери педагогічної освіти в цілому.

Розвиток сучасної школи характеризується її орієнтацією на задоволення різноманітних освітніх потреб учнів на всіх етапах навчання. Перехід школи на базисний навчальний план, розробка кожним загальноосвітнім закладом особистісно-орієнтованого змісту освіти робить знову актуальною проблему диференціації навчання. У числі пріоритетних завдань навчання виокремлюється задача оптимального розвитку особистості кожного учня з урахуванням його інтересів, здібностей, індивідуальних запитів, задоволення потенційних можливостей і практичних освітніх потреб. Проблемі диференційованого навчання приділялася і приділяється значна увага багатьох вчених, які у своїх роботах відзначають його необхідність в умовах особистісно-орієнтованого навчання, так як диференціація сприяє індивідуалізації навчання, а отже, і розвитку особистості.

Аналіз наукових праць засвідчує, що здебільшого досліджено: проблеми індивідуалізації навчання (Ю. Бабанський, П. Блонський, М. Данилова, Б. Єсипов, І. Огородникова, К. Ушинський, С. Шацький); ефективного поєднання загальнокласної, групової та індивідуальної роботи учнів (Т. Ніколаєва, І. Чередов, І. Чуриков); індивідуалізації та диференціації навчання як засобу підвищення ефективності навчання (І. Унт); рівневу характеристику та продуктивні форми і види диференціації, її навчально-методичного забезпечення (О. Бугайов, Ю. Гільбух, Л. Занков, В. Давидов, В. Крутецький, В. Онищук, В. Паламарчук). Професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя початкових класів як компетентного, здатного до саморозвитку фахівця активно досліджується в педагогіці та психології вищої школи: підготовка майбутнього вчителя початкових класів до роботи в умовах нової структури й змісту початкової освіти (Н. Бібік, О. Савченко), загальні принципи організації педагогічного процесу та основні напрями конструювання змісту психолого-педагогічної підготовки, що забезпечують формування вчителя-дослідника, який перебуває у постійному пошуку ефективних і раціональних методів навчання і виховання (У. Новацька, Л. Хомич), формування творчої особистості

майбутнього вчителя (Н. Кічук, С. Сисоєва), організація професійного самовиховання майбутніх учителів початкових класів (О. Кучерявий), формування компетентності майбутніх учителів початкових класів (Н. Глузман, Л. Коваль, С. Мартиненко, Л. Хоружа) та ін.

Хоча проблема готовності достатньо широко представлена у психолого-педагогічних дослідженнях (О. Абдулліна, А. Богуш, К. Дурай-Новакова, І. Зязюн, З. Курлянд, А. Ліненко, О. Мороз, Г. Нагорна, В. Сластьонін, Р. Хмелюк та ін.), проте, як показує аналіз наукових джерел, вона вивчалася в контексті окремих аспектів педагогічної діяльності. Доводиться констатувати, що формування готовності майбутніх учителів початкових класів до реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів не було предметом цілісного психолого-педагогічного дослідження.

Метою написання статті є спроба проаналізувати результати дослідження стану готовності вчителів початкових класів до цього виду діяльності.

Готовність учителя до реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів як якісно-стійкий стан, на наш погляд, виявляється у високому рівні професійної компетентності спеціаліста до даного виду діяльності, що базується на сукупності спеціальних знань та вмінь та стійкому вмотивованому бажанні здійснювати цю діяльність. Зважаючи на це, нами визначені такі компоненти готовності вчителя: мотиваційно-ціннісний, змістово-гностичний, процесуальний, дослідницько-рефлексивний.

Вивчивши результати досліджень науковців [1–6], ми з'ясували, що готовність до реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів має бути результатом цілеспрямованої системної підготовки спеціаліста. Відповідно до цього та з метою визначення необхідності здійснення у вищих навчальних закладах спеціальної підготовки вчителів до цього виду діяльності нами було проведено констатувальний експеримент, який мав такі завдання:

1. Вивчення мотивації вчителів до реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів.
2. Визначення рівня професійної компетентності вчителів, рівня знань і вмінь з проблем дослідження.
3. Аналіз задоволеності вчителів рівнем готовності до даного виду діяльності.

Дослідженням було охоплено 196 вчителів (112 із міських загальноосвітніх навчальних закладів, 84 – із сільських).

Отримані результати свідчать, що більша частина респондентів (89,7 %) позитивно ставляться до реалізації на практиці ідеї навчання учнів на основі врахування їх індивідуальних особливостей, причому 41,7 % з них розуміють важливість здійснення цього процесу постійно. Однак

10,3 % респондентів не бачать реальних шляхів реалізації такого навчання.

Аналіз відповідей респондентів на запитання «Як Ви розумієте, що означає фраза: «Навчання учнів на основі врахування їхніх індивідуальних особливостей «?» дозволив їх розділити на п'ять груп.

Представники першої групи акцентують увагу тільки на окремих конкретних індивідуальних особливостях учнів, які повинні бути враховані в процесі навчання.

Представники другої групи під навчанням на основі врахування індивідуальних особливостей учнів розуміють навчання, при якому індивідуальні особливості учнів враховуються, як правило, тільки при контролі їхніх знань і вмінь. Це проявляється в доборі завдань, виборі етапів навчання, на яких проводиться опитування учнів, формою проведення опитування.

Представники третьої групи, говорячи про навчання, що засноване на урахуванні індивідуальних особливостей учнів, мають на увазі, що врахування цих особливостей проявляється у виборі адекватних їм методів, форм, прийомів роботи. Іншими словами, ними розглядається організаційний аспект навчання.

Представники четвертої групи поряд з необхідністю врахування індивідуальних особливостей при організації навчання говорять і про підбір змісту, відповідного цим особливостям.

Представники п'ятої групи розглядають два аспекти такого навчання. По-перше, вони виділяють ряд індивідуальних особливостей учнів, які повинні бути враховані в навчанні, по-друге, зазначають, що врахування цих особливостей має проявлятися у виборі методів, форм, прийомів навчання та його змісті.

Аналіз даних результатів показує, що тільки 50,3 % респондентів мають уявлення про сутність навчання на основі врахування індивідуальних особливостей учнів і розуміють, що врахування індивідуальних особливостей повинно мати місце як у змісті навчання, так і у використовуваних при цьому методах, формах роботи. 9,2 % респондентів в якості засобу врахування індивідуальних особливостей не розглядають зміст навчання; 31,3 % опитаних не показують напрямків врахування індивідуальних особливостей учнів, зосереджуючи свою увагу тільки на їхніх відборі.

Таким чином, якісний аналіз відповідей дозволяє стверджувати, що практично половина респондентів не має повного уявлення про сутність навчання, заснованого на врахуванні індивідуальних особливостей учнів.

Відповідаючи на запитання «Як Ви думаєте, якими знаннями та вміннями повинен володіти вчитель для того, щоб успішно здійснювати навчання учнів на основі врахування їхніх індивідуальних особливостей?», респонденти зазначили, що вчитель для успішного здійснення навчання на основі врахування індивідуальних особливостей учнів повинен:

- знати індивідуальні особливості учнів – 101 чол. (51,8 %);
- знати можливості врахування індивідуальних особливостей – 69 чол. (35,4 %);
- знати і вміти організовувати навчання учнів, використовуючи різні методи і форми навчальної роботи – 63 чол. (32,3 %);
- вільно володіти матеріалом – 44 чол. (22,6 %);
- вміти конструювати (підбирати) завдання та навчальні матеріали для різних груп учнів – 13 чол. (6,7 %).
- вміти проводити діагностику індивідуальних особливостей (10 чол. – 5,1 %):
- 27,7 % (54 чол.) опитаних вагалися у визначенні знань і умінь, якими повинен володіти вчитель для успішного здійснення навчання учнів на основі врахування їх індивідуальних особливостей.

Аналіз даних кількісних результатів свідчить про те, що практично половина респондентів (48,2 %) не усвідомлює того, що знання вчителем індивідуальних особливостей учнів є необхідною умовою навчання, орієнтованого на їхнє врахування; 64,6 % опитаних не бачать необхідності знати можливості врахування індивідуальних особливостей; 76,4 % не вважають за потрібне вміти відбирати й конструювати навчальний зміст, відповідний індивідуальним особливостям дітей.

Результати відповіді на запитання «Чи здійснюєте Ви в своїй практичній діяльності диференційоване навчання?» свідчать про те, що практично немає вчителів, які постійно здійснюють навчання учнів на основі врахування їхніх індивідуальних особливостей. 40 % опитаних використовують цей вид навчання епізодично, а 20 % – взагалі не використовують.

Аналіз відповідей на запитання «Опишіть найбільш вдалі приклади реалізації такого виду навчання з Вашої практики» показав, що в описаних респондентами фрагментах процесу навчання реалізація ідеї врахування індивідуальних особливостей учнів в основному (98 %) здійснюється за рахунок відмінності в складності завдань, які пропонуються школярам для індивідуальної та групової роботи. В якості індивідуальних особливостей розглядаються рівень засвоєння знань досліджуваного і опорного матеріалу.

Тільки в чотирьох фрагментах (2 %) показано використання різних методів і форм організації навчальної діяльності для різних груп учнів. В описаних фрагментах респонденти ділять учнів, як правило, на три групи (сильних, середніх і слабких) або за рівнем знань, або за здібностями (по яким – не конкретизується).

Основні можливості врахування індивідуальних особливостей, які є, на думку респондентів, провідними при оволодінні учнями компонентами шкільного змісту, пов’язані з: підбором завдань для етапу мотивації – 30

(15,4 %); використанням відповідних методів, форм навчальної роботи – 31 (15,9 %); пред'явленням учням завдань різної складності; – 50 (25,6 %); встановленням тимчасових інтервалів, необхідних учневі для виконання роботи – 15 (7,7 %); ступенем самостійності учня при виконанні роботи – 47 (24,1 %).

Отримані дані також дають можливість констатувати розуміння ситуації, що склалася у сучасній школі, значною частиною респондентів, тому серед інших причин вони називають й недостатню теоретичну і практичну підготовку у вищому навчальному закладі до диференціації навчання учнів (66 %), нестачу знань з цієї проблеми (61 %).

Аналіз одержаних даних дозволив виділити найтиповіші фактори, що негативно впливають на діяльність учителя щодо реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів. Недостатнє матеріальне забезпечення як шкіл (27 %), так і самих учителів (25 %) негативно впливає на результативність роботи в цьому напрямку. Відсутність взаєморозуміння з адміністрацією школи (23 %), «перевантаженість» учителів у зв'язку з великою наповнюваністю класів (18 %) не сприяють застосуванню диференційованого навчання учнів молодшого шкільного віку, що є причиною «згасання» їхнього інтересу як до навчання загалом, так і до окремого навчального предмета. Найістотніші складності обумовлені нестатком спеціальної методичної літератури з проблеми диференціації навчання учнів молодшого підліткового віку (40 %) та низьким рівнем фахової підготовки вчителів у цьому плані (56 %).

Експериментальна робота щодо вивчення сучасного стану підготовки вчителів загальноосвітніх шкіл до реалізації диференційованого підходу в навчанні молодших школярів учнів дала можливість виявити, що більшість з них розуміє важливість диференціації для підвищення ефективності процесу навчання учнів, але нерегулярно використовує її у своїй діяльності. Таким чином, результати констатувального етапу педагогічного експерименту підтвердили наше припущення про необхідність включення в процес підготовки вчителів початкових класів методичної підготовки, спрямованої на формування у них знань і умінь, необхідних для здійснення навчання учнів на основі врахування їхніх індивідуальних особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бібік Н. М. Проблеми професійного вдосконалення вчителя початкових класів / Н. М. Бібік [Електронний ресурс] // Проблеми сучасної педагогічної освіти. – 2001. – № 3. – Ч. 1. – Режим доступу до журналу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2001_3_1/doc_pdf/babik.pdf.
2. Пальшкова І. О. Формування професійно-педагогічної культури

майбутнього вчителя початкової школи: практико-орієнтований підхід : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. О. Пальшкова. – Одеса, 2009. – 44 с.

3. Пащенко Д. І. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Д. І. Пащенко. – К., 2006. – 466 с.
4. Савченко О. Я. Якість початкової освіти: сутність і чинники впливу / О. Я. Савченко // Почат. шк. – 2009. – № 8. – С. 1–6.
5. Слободчиков В. И. Выявление и категориальный анализ нормативной структуры индивидуальной деятельности / В. И. Слободчиков // Вопросы психологии. – 2000. – № 2. – С. 42–52.
6. Яковлев Е. В. Теория и практика внутривузовского управления качеством образования : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Е. В. Яковлев. – Челябинск, 2000. – 418 с.